

І. А. Белоусова,
к. е. н, доцент, народний депутат України
О. А. Кириченко,
д. е. н., професор, Університет "КРОК"

ВИБІР МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ВИМІРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена вирішенню складної методолого-теоретичної проблеми вибору економічної моделі розвитку національного господарства України в контексті забезпечення національної економічної безпеки. Наведено результати аналізу макроекономічних показників розвитку України та визначено її місце серед країн, подолання якими рецесії є проблематичним. Пропонуються шляхи подолання економічної кризи і варіанти економічної моделі розвитку з розрахунком необхідного обсягу інвестицій.

Ключові слова: економічна модель розвитку, економічна безпека, рецесія, довгостроковий економічний розвиток, інвестиції, економічні пріоритети.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес ефективної організації суспільства, де люди живуть щасливо і заможного, значною мірою залежить від того, хто керує цим суспільством і яким чином воно організоване. Сьогодні, маючи великий історичний досвід трансформації суспільства, можемо впевнено сказати, що українській економічній системі завжди не вистачало талановитого та освіченого менеджера. А досвід новітньої історії довів, що жоден президент, прем'єр-міністр або міністр не мали хоча б приблизного уявлення про наукові засади економічної політики та економічної безпеки, що значним чином вплинуло на інтенсивне падіння економіки. Носії владних повноважень, на жаль, ніколи не спиралась на закони економічного розвитку та економічної безпеки, а керувалась ситуативно-меркантильними інтересами окремих владних груп, які в багатьох випадках суперечили б здоровому економічному глузду. Ми вже знаємо, що події відбуваються так, як відбуваються, і все тому, що багато відбувається одночасно. Відповідно сьогодні з'явилась можливість на новій політичній базі зробити науковий прогноз розвитку економіки України з врахуванням національних економічних інтересів. Таким чином, ми маємо вперше можливість запропонувати варіант моделі економічного розвитку України з використанням об'єктивних економічних законів і достовірних наукових інструментів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові проблеми моделювання економіки відомі давно. Досить згадати загальновідому в недалекому минулому теорію академіка М.П. Федоренка про ефективне функціонування соціалістичної економіки. Моделі розвитку незалежної України належать перу таких відомих вчених: С. Мочерному, А. Філіпенко, О. Соскіну, В. Черняку, Т. Ковальчуку, В. Шевчуку, М. Михальченку. Разом з тим, жодна з моделей не знайшла свого адекватного відображення в суспільній практиці і залишається всього теоретичним передбаченням можливого розвитку подій. Тому метою даної статті — є пошук можливих шляхів побудови реальної моделі розвитку економіки України з визначенням основних її параметрів і етапів впровадження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

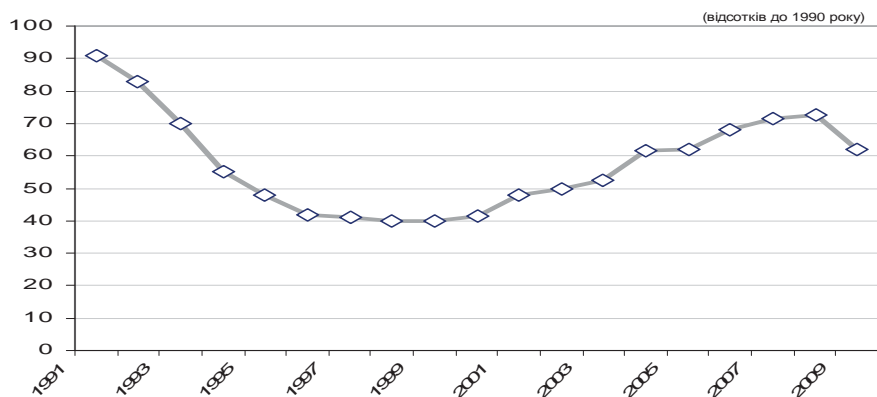
Хочемо підкреслити, що в більшості випадків ми не маємо закономірностей, а розвитком подій керує випадок, але довгостроковий економічний розвиток має місце, коли співпадають п'ять основних моментів: технічний прогрес; домінування критичного мислення і інноваційності над догматизмом в сфері культури і економіки; економічне знання і здібність організувати розвиток виробництва і обміну; політична воля керівників держави провести необхідні інституціональні реформи,

націлені на використання найкращих людських здібностей; відкритість до зовнішніх контактів, що робить можливим обмін товарами, знаннями, культурою та інформацією [1; 4]. Якщо був відсутнім хоч один з перерахованих елементів, то національне господарство або не мало розвитку, або цей розвиток був надто повільним. Але те що відбулось за останні двадцять п'ять — тридцять років у економіці важко назвати закономірним. Те, що відбувалось протягом життя, в крайньому разі одного покоління, із світовою економікою в цілому цього не відбувалось, хоча в окремих країнах спостерігалось абсолютне падіння обсягів виробництва. Подекуди падіння виробництва було таким, що деяким країнам ніколи не вдається повернути рівень попереднього досягнутого національного доходу. Спираючись на проведені відомим польським вченим і державним діячем Гжегожом В. Колодько [1; 4] дослідження, можна умовно розділити країни, які потрапили (до глобальної фінансової кризи) в скрутне економічне становище: країни, які переживають системну трансформацію від соціалізму до капіталізму; постколоніальні країни Африки південніше Сахари; країни Латинської Америки, які пережили макроекономічну нестабільність та фінансові кризи; монокультурні країни, в основі економіки яких лежить експорт нафти. За розрахунками Г. Колодько, серед 29 країн першої групи в найважчому становищі опинилась Україна та Молдова, які до рівня свого максимуму валового внутрішнього продукту (ВВП) 1990 р. зможуть досягти тільки в 2017 р. [2; 5].

Щодо країн Чорної Африки, то експерти підкреслюють, що їх становище було кращим за часів колоніалізму. Безкінечні етнічні конфлікти і супутні локальні війни, низка якості державного управління і некваліфікована економічна політика, недостатність інвестицій в людській капітал, природні катаклізми, відсутність інфраструктури та надмірний зріст народжуваності призвели до того, що рівень виробництва в ПАР знаходиться на рівні 1998 р., Того і Намібії — в 1980 р., Нігер і Малаві — в 1979 р., Габон, Сенегал і Замбія — в 1976 р., Конго (ДР) і Мадагаскар — в 1975 р.

Трохи краще виглядає ситуація в найбільшій країні Латинської Америки. Збройні конфлікти, диктаторське управління, легкість підпорядкування іноземній експлуатації — це головні причини того, що в Парагваї та Перу ВВП на душу населення сьогодні менше, ніж в 1981 р., в Гондурасі — в 1979 р., в Сальвадорі — в 1978 р., в Болівії та Нікарагуа — в 1977 р., в Аргентині та Уругваї — в 1998 р., а в Мексиці на рівні 2000 р.

Четверта група країн об'єднує в собі типово латиноамериканські

Рис. 1. Індеси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту (відсотків до 1990 року)

риси керівництва державою з надмірно щедрою природою та монокультурним експортом (наприклад, нафтою). Звідси, не дивлячись, на великий запас природних ресурсів, країни ці не в змозі утриматися на траєкторії економічного зростання. Так, наприклад, Саудівська Аравія повернулася на рівень 1978 року, а Кувейт та ОАЕ — на рівень 1977 року.

Проте ці розрахунки були зроблені ще до фінансової кризи і вже в 2010 р. в журналі "The Economist" [10] з'являються інші більш глибокі й науково обгрунтовані розрахунки ВВП на душу населення міжнародних експертів, які підтверджують вищезазначену гіпотезу і на поверхню виходить термін "рецепіономіка" (англ. "recessionomika"), така собі зона постійної "економічної турбулентності", до якої увійшли маже всі перераховані вище країни і закономірно Україна, і знову ж таки, на думку міжнародних експертів, вже ніколи з неї не зможуть вийти. Наприклад, Британія, з її великим фінансовим сектором та любов'ю до фінансових спекуляцій, вважалася країною з великою економікою, найбільш уразливою до глобальної фінансової кризи, і, що стосується власного бюджету уряду, це виявилось правдою. Але, якщо дивитися на економіку більш широко, та особливо на дивовижну (несподівану)

еластичність (пружність) як витрат споживачів, так і настроїв бізнесу результати Британії виглядають досить близькими до "трояндового куща" двох сценаріїв: "загальна, або теплична рецесія, на зміну якій приходить скромне відновлення у другій половині року, кероване (таке, що приводиться до руху) ультра низькими процентним ставками та конкурентним (конкурентоспроможним) обмінним курсом" [10].

Відновлення економіки, коли воно набирає сили, майже завжди продовжується, якщо тільки раптом не втручається стороння сила. Насправді ніколи не було випадків раптового припинення відновлення у Британії (чи Америці) через низький попит споживачів. (Німеччина та Японія, навпаки, пережили декілька таких раптово перерваних відновлень, переважно через заходи у сфері зайнятості, що розтягують втрату робочих місць на багато років). У рідкісних випадках, коли відновлення британської економіки переривалося, причина була ясною: процентні ставки різко зростали, щоб стримувати інфляцію або "захистити" фунт стерлінгів. Основна шкода від кризи, а саме — колапс урядових фінансів, за іронією долі є ще однією причиною того, чому британські процентні ставки залишатимуться на найнижчому рівні довше, ніж очікують бізнесмени та домовласники. Якщо но-

вий уряд матиме сміливість провести атаку на дефіцит, очікуватиметься, що рівень процентних ставок у порядку зустрічного задоволення буде низьким, а Банк Англії із задоволенням зобов'яжеться, оскільки його внутрішні моделі передбачають, що фінансові стимули дійсно будуть необхідні для компенсації дефляційних ефектів серйозних бюджетних скорочень. Більше того, таким є розмір "дірки" в урядових фінансах, що потребуватиме багатьох років фінансового відшкодування (економії). Таким чином, комбінація все більш жорсткої фіскальної політики з надзвичайно низькими процентними ставками домінуватиме у британській макроекономічній політиці до середини нової каденції 2012 р. [10].

Загальний рівень ВВП України в 2009 р. до рівня 1990 р. досяг 62% [2; 11] і, якщо рухатись Європейськими стандартами розвитку, то рівня 1990 р. ми досягнемо в 2020 р. (по 4% приросту ВВП в рік), а по ВВП, розрахованому за паритетом купівельної спроможності на кожну людину — невідомо коли. На рис. 1. зображено графік динаміки ВВП в Україні.

За показником ВВП в розрахунку на душу населення, який до 2015 р. складе в Україні тільки 4006,55 дол. США на одну людину, Україна не тільки буде залишатися одним з аутсайдерів серед своїх сусідів і колишніх соціалістичних республік, а й ще більше збільшить розрив у відставанні.

Якщо в 2008 р. Україна програвала за даним критерієм Білорусі в 1,5 рази, Казахстану в 2 рази, а Росії в 3 рази, то вже до 2014 року це відставання виростить по відношенню до Білорусі до 2,5 разів, Казахстану — до 3 разів, а Росії — в 3,5 рази (табл. 2).

Якщо проаналізувати дані міжнародної організації "UNDP" (Щорічна доповідь по міжнародному розвитку) та журналу "The Economist", то в 2010 р. ВВП, розрахований по ПКС, буде становити: Норвегії — 56680 дол. США (тут і далі максимум у період 1975-2000 рр. — 29918 дол. США); США — 47920 дол. США (34142); Німеччина — 33840 дол. США (25103); Італія — 29630 дол. США (23620); Чеська Республіка — 25480 дол. США (13391); Польща — 18550 дол. США (9417); Мексика — 15000 дол. США (9023); Куба — 10330 дол. США (не розраховувалася); Росія — 15330 дол. США (12947); Румунія — 11760 дол. США (9073); Казахстан — 11320 дол. США (8127); Україна — 6390 дол. США (8977); Грузія — 5400 дол. США (14328); Узбекистан — 2890 дол. США (3091); Китай — 7350 дол. США (3976). У цьому списку дуже цікаво виглядає Грузія, в якій показник ВВП по ПКС впав за останні 25 років у 3 рази (табл. 3).

Таблиця 1. Прогнозна зміна ВВП у 2008—2014 рр. (млрд дол. США)

Країна	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	14/08
Вірменія	11,917	8,635	8,218	8,545	9,224	9,544	10,528	0,91
Азербайджан	46,338	42,505	51,916	56,7	58,785	42,867	63,775	1,43
Білорусія	60,303	49,043	58,157	60,504	69,146	79,416	91,901	1,52
Чехія	216,354	139,669	301,333	312,215	229,512	345,545	264,418	1,23
Естонія	23,545	18,045	17,433	17,834	18,62	19,813	21,09	0,90
Фінляндія	278,867	242,326	252,911	262,025	271,335	281,946	293,345	1,03
Грузія	12,364	10,981	10,761	11,311	12,291	13,243	14,377	1,13
Молдова	6,847	5,328	4,740	5	5,3	5,634	6,052	1,01
Польща	537,866	422,918	432,254	451,308	746,825	504,939	535,655	1,01
Румунія	208,024	180,634	168,01	182,042	211,45	243,392	274,063	1,57
Росія	1578,588	1254,658	1363,979	1532,045	1710,335	1398,036	2133,32	1,27
Україна	179,604	115,7,6	119,701	130,027	145,751	169,619	175,540	0,98
Узбекистан	27,418	30,321	34,232	39,356	44,312	51,125	53,234	1,09

* Джерело: розраховано авторами на основі даних International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2009.

Разом з тим, для того, щоб підтримати свої соціальні програми, темпи зростання ВВП в Україні повинні бути щонайменше 5% в рік із забезпеченням кожного відсотку росту 5—7 млрд дол. інвестицій, а це не менше 25—30 млрд дол. США на рік.

Що стосується України, то в середньостроковий посткризовий період при колишньому відношенні до інвесторів середньорічний приплив прямих іноземних інвестицій скоріше за все збережеться на колишніх незначних рівнях — до 10 млрд дол.

США на рік, за щорічної потреби не менш ніж в 15—20 млрд дол. США довгострокових іноземних інвестиційних коштів.

За показником чистого припливу прямих іноземних інвестицій в останнє десятиліття Україна також є далеко не найуспішнішою країною і значно програє своїм прямим конкурентам, зокрема країнам Центральної та Східної Європи, РФ та Туреччині. У перерахунку на душу населення обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій в економіку України станом на 01.01.2009 р. становив лише 1021 дол. США, що більш ніж в 11 разів нижче за рівень Чехії, більш ніж у 8 разів поступається Словаччині, в 6 разів нижче, ніж в Угорщині та Болгарії (табл. 4).

Необхідно відзначити ще один важливий фактор — для того, щоб успішно розвиватися в довгостроковій часовій перспективі, недостатньо тільки залучити інвестиції. Куди більш важливо створити необхідні умови, щоб інвестори в подальшому в масовому порядку не хотіли покинути країну, а продовжували в довгостроковій перспективі інвестувати свої капітали в необхідних обсягах. Наприклад, в тому ж Китаї вже понад 10 років середньорічний приплив ПІП перевищує 40 млрд дол. США.

На жаль, для своєї інвестиційної привабливості Україна робить дуже мало. Саме тому залучені за всі роки незалежності іноземні інвестиції в нашу країну, поки не дотягують навіть до інвестиційного потоку, який отримував Китай всього за один рік ще в минулому десятилітті. Якщо ж ще врахувати, що близько 25% іноземних інвестицій надійшло в Україну з офшорних зон, тобто практично від наших співгромадян, то іноземний інвестиційний інтерес до нашої країни буде і зовсім вже мізерним. Станом на 01.01.2009 р. в Україну з Кіпру надійшло 7,7 млрд дол. США, Віргінські острови направили 1,3 млрд дол. США.

У 2009 р. Україна зможе дуже мало записати собі в актив. Можна

Таблиця 2. Прогнозна зміна ВВП, у розрахунку на одну людину в 2008—2014 рр. (дол. США)

Країна	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	14/08	Інш Укр
Вірменія	3884,56	2452,05	3450,92	2564,36	3679,39	2896,81	3152,04	0,86	0,79
Азербайджан	5349,39	4327,81	5893,46	6325,52	6568,92	6948,12	3233,66	1,35	1,81
Білорусія	6234,69	5128,72	5685,40	6455,57	2442,32	8594,88	40322,67	1,01	2,51
Чехія	20259,64	18193,65	18306,67	20344,15	21995,14	23250,26	25329,80	1,22	6,32
Естонія	12532,17	13502,19	13116,26	13401,34	14022,42	54024,40	15915,05	3,91	3,97
Фінляндія	51586,35	43876,38	43768,02	49372,43	55028,42	32395,40	34912,34	1,06	13,71
Грузія	2933,55	2495,63	2445,93	2378,85	2793,51	3621,18	3267,34	1,12	0,82
Молдова	1892,55	1495,98	8337,81	1412,18	1562,80	1602,50	3227,02	3,02	0,45
Польща	13846,40	11098,15	13487,39	11368,26	12623,64	23263,66	14469,11	3,02	3,51
Румунія	9310,39	3903,91	3779,05	8864,65	9976,50	11524,47	13022,29	2,40	3,25
Росія	11306,35	2373,61	8732,21	10986,31	12239,63	23601,36	18364,41	1,30	3,84
Україна	3605,35	2537,80	3615,20	2895,01	3259,63	3630,15	4005,55	1,02	***
Узбекистан	1026,74	1897,27	1219,64	1982,07	1861,34	1258,31	1973,32	1,93	0,42

*Джерело: розраховано на основі даних International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2009

відзначити не тільки рекордний спад за показником ВВП, а й інвестиційне охолодження з боку іноземних інвесторів. Незважаючи на те, що на спекулятивних технологіях національний фондовий ринок за рік, що минає, зріс в середньому більш ніж на 100%, більшість інвесторів дуже негативно сприймають сучасну Україну.

У ході дослідження, проведеного SEOLA Group Ideas Factory в жовтні 2009 року, керівники провідних світових інвестиційних компаній відзначили значне погіршення інвестиційного клімату в Україні і, як наслідок, мінімальну інвестиційну привабливість української економіки. Згідно з результатами опитування, 69% опитаних інвестиційних компаній не збираються найближчим

часом розглядати питання про інвестування в економіку України. При цьому 34% іноземних інвестиційних компаній, які вже працюють в Україні, збираються піти з України, а 26% — заморозити поточні проекти. Для порівняння, ще рік тому тільки 13% інвестиційних компаній планували піти з України [12].

Серед причин, які перешкоджають істотному збільшенню припливу іноземних інвестицій в економіку України, іноземні компанії називають кризу в фінансово-економічній системі України (98%), відсутність ефективною моделі інвестиційних стимулів (97%), політичну нестабільність (95%), Відсутність реальних державних гарантій захисту іноземних інвестицій і прав власності (92%). Слід зазначити значне збіль-

Таблиця 3. Прогноз ВВП на душу населення в 2010 р.*

Країни високого рівня розвитку людського потенціалу	ВВП на душу населення 2010 р. (прогноз)	ВВП на душу населення ППС в дол. США 2000 р.	ВВП на душу населення		Середньорічне відхилення індексу споживчих цін (в %) 1999—2000 рр.
			Найбільше значення в період 1975—2000 рр. (ППС в дол. США)	Рік найбільшого значення	
Норвегія	56,680	29,918	29,918	2000	3,1
Сполучені Штати	47,920	34,142	34,142	2000	3,4
Нідерланди	40,080	25,657	25,657	2000	2,5
Німеччина	33,840	25,103	25,103	2000	1,9
Італія	29,630	23,626	23,626	2000	2,5
Чеська Республіка	25,480	13,991	13,991	2000	3,9
Польща	18,550	9,051	9,051	2000	10,1
Мексика	15,000	9,023	9,023	2000	9,5
Куба	10,330				
Російська Федерація	15,330	8,377	12,947	1989	20,8
Румунія	11,760	6,423	9,073	1986	45,7
Казахстан	11,320	5,871	8,127	1989	13,2
Україна	6,390	3,816	8,977	1989	
Грузія	5,400	2,664	14,328	1985	4,1
Узбекистан	2,890	2,441	3,091	1989	
Китай	7,350	3,976	3,976	2000	0,3

*Джерело: розраховано авторами на базі звіту UNDP (об'єднана організація національних проектів розвитку) [2; 4; 11].

Таблиця 4. Прямі іноземні інвестиції в економіку країн

Країна	Приток прямих іноземних інвестицій за 1999–2008 рр.	Накопичений обсяг прямих іноземних інвестицій станом на 01.01.2009 р., в розрахунку на душу населення
Росія	203616	1511
Польща	113069	4235
Туреччина	81146	945
Чехія	70670	11083
Румунія	54092	3364
Угорщина	47488	6359
Болгарія	41598	6060
Україна	39711	1021
Словаччина	27076	8506
Хорватія	22981	7023

* Розраховано на основі даних United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) World Investment Report 2009

шення ролі фактора корумпованості законодавчої, виконавчої та судової влади: У жовтні 2009 р. цей фактор став значимим для 91% компаній, тоді як в 2007 р. на ньому акцентували увагу всього 74%.

Також у 2009 р. іноземних інвесторів сильно стурбували проблеми у фінансовому секторі економіки України: 91% компаній відзначає слабкий розвиток і нестабільність цього сектора, тоді як у жовтні 2008 р. тільки 69% компаній вважали це суттєвою проблемою.

Що стосується секторів економіки України, які найбільше підходять для системних інвестицій, то в 2009 р. такими секторами з точки зору потенційних інвесторів стали: сільське господарство (92%), модернізація національної інфраструктури (91%), альтернативна енергетика (90%) і харчова промисловість (81%). На думку опитаних іноземних інвесторів, саме ці сектори ідеально підходять для системного інвестування з урахуванням поточної ситуації та перспектив подальшого розвитку.

У даний час Україна знаходиться в умовах дефіциту державних управлінців, які віміють професійно відстоювати національні інтереси, і відсутності необхідних фінансових ресурсів для проведення ефективних реформ. Наприкінці 2008 р., отримавши за програмою stand-by від МВФ кредитну лінію на два роки в розмірі 16,4 млрд дол. США, український уряд так і не зміг розробити цілісну антикризову програму з виведення країни з кризи [6].

Більш того, багато в чому безсистемні й затягнуті рішення української влади призвели до того, що державні борги за останні два роки зросли у 2 рази — до 35 млрд дол. США У свою чергу, бюджетний дефіцит до закінчення року збільшився як мінімум в два рази і вже оцінюється на рівні 10% ВВП, причому ситуація з бюджетним дефіцитом у наступному році скоріше за все

тільки погіршиться [6].

Оскільки, незважаючи на стрімке зростання державних боргів і зростаючу бюджетну заборгованість, реальний сектор економіки протягом усього року фактично залишався без банківського кредитування і вже в 2010 р. потенційно це може спровокувати чергову хвилю проблем як в економічній, так і в соціально-бюджетній сфері.

Системний аналіз тенденцій і чинників розвитку дає підстави для висновку, що Україна нині неспроможна забезпечити прискорений розвиток технологій і високотехнологічних галузей, оскільки параметри її інноваційно-технологічного розвитку вже давно перебувають за межами граничних інтервалів. На жаль, протягом усього періоду існування України як самостійної держави спостерігається нееквівалентний зовнішньоекономічний обмін, залежність від багатьох зовнішніх чинників, виконання функції постачальника природної сировини і робочої сили для ТНК та розвинутих країн, які концентрують глобальний інтелектуальний потенціал. Економічні перетворення 1990-х років, супроводжувані різким падінням рівня виробництва і платоспроможності на тлі високих темпів інфляції, позначилися неухильним зниженням інноваційної активності промислових підприємств, що сьогодні набуло незворотного характеру. Так, якщо наприкінці 1980-х років питома вага підприємств, що розробляли і впроваджували нову продукцію, виробничі процеси або удосконалювали їх, у промисловості колишнього СРСР становила 60–70%, то в першій половині 1990-х років цей показник знизився більш як утричі. У 1992–1995 рр. питома вага інноваційно-активних підприємств була в межах 20–26%. У останні роки ця проблема тільки загострилася: якщо у 1997 р. питома вага кількості підприємств, що впроваджували інновації, від за-

гальної кількості промислових підприємств становила 17%, у 2000 р. — 18,0%, то у 2004 р. — 13,7%, у 2005 р. — 11,9%, у 2006 р. — лише 11,2%, у 2007 р. — 14,2%. За даними Держкомстату, у 2008 р. ця цифра становила 13%.

Особливо вражаючим є показник питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації, у 2005 р., — 8,2%, що нижче порогового значення (25%) і набагато нижче від аналогічного показника розвинутих країн (70–80%). Для порівняння зазначимо, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія — 26% і Греція — 29%, але вони двічі вищі, ніж в Україні. А порівняно з країнами-лідерами, такими як Нідерланди (62%), Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%), розрив становить три-чотири рази [2; 5]. Структурна динаміка промисловості України за технологічними укладами з 2003 до 2008 років майже не зазнала ніяких змін, п'ятий технологічний уклад займає близько 3%; третій — знизився з 51% до 46%, четвертий — близько 50%, що свідчить про відсутність результативної структурної політики держави. Про шостий технологічний уклад виробництва, який у розвинутих країнах з лабораторій уже виходить на промислове освоєння, в Україні лише говорять. Статистичний аналіз свідчить про посилення тенденції щодо придбання технологій у 2006–2007 рр. та уповільнення цього процесу у 2008 р. За даними офіційної статистики, загальна кількість придбаних нових технологій в Україні за період з 2000 по 2007 р. становила 5633. При цьому результати власних досліджень і розробок за останні сім років становлять у середньому 13,6% (764 технології) від загальної питомої ваги отриманих технологій [2]. Цей показник — вкрай низький для країни, яка декларує інноваційно-інвестиційний шлях розвитку та переході до п'ятого та шостого технологічних укладів за умови створення відповідної інфраструктури національної інноваційної системи. Отримання ліцензій становило 5,6% (314), що свідчить про вкрай низький рівень розуміння важливості захисту власних винаходів. Лізинг технологій дорівнював 0,3% (16) до 2006 р., тобто цей інструмент практично не використовується. Угоди ж на придбання технологій становили 15,2% (859 одиниць) до 2007 р., на придбання устаткування 44,5% (2504) до 2007 р., разом — понад 59,8% загального обсягу отриманих технологій, що свідчить про певну залежність України від імпорту технологій. В Україні сукупна питома вага видів діяльності, що належать до високотехнологічних і середньо-технологічних

високого рівня розвитку, менша ніж 13%. Вкладення менш як 5% від інвестиційних ресурсів економіки не відповідає не тільки їхній ролі в економіці, а й потребам простого відтворення виробничого потенціалу. Складаються умови, що ведуть до згорання цих видів діяльності. Спостерігається дуже низька частка продукції галузей, які відносяться до високих технологій, — усього 4,6%. Домінуючими в українському експорті є галузі середніх низьких технологій — 56,1%. Це означає, що країна орієнтується на виробництво традиційної індустріальної продукції, яка реалізується на конкурентних насичених ринках [1; 2; 5; 6].

Кризу формування капіталу, яку українська економіка пережила впродовж 1991—1996 р. і яка мала своїм наслідком скорочення обсягу валового нагромадження основного капіталу в 6,8 рази, так і не вдалося подолати в наступні 1997—2008 р. У 2008 р. обсяги валового нагромадження основного капіталу становили лише 44,7% від його обсягу за 1990 р. Частка залучених та запозичених коштів, у тому числі кредитів банків, коштів іноземних інвесторів та інвестиційних фондів, у загальних обсягах капіталовкладень становила 23%. Частка коштів іноземних інвесторів коливалася в діапазоні від 5,9% (2000 р.) до 3,3% (2008 р.) від усіх капіталовкладень. Порівняно з 2007 р. частка капіталовкладень, освоєних за рахунок коштів іноземних інвесторів, зменшилася на 0,2 в. п. — до 3,3%. Інвестиції в основний капітал за рахунок коштів Зведеного бюджету України хоча і зростали з 1,5% ВВП за 1999 р. до 2,3—2,5% ВВП за 2007—2008 р., однак залишаються порівняно з іншими країнами досить низькими [2; 5]. Їх рівень — один із найнижчих серед колишніх соціалістичних країн Європи, де протягом останніх років спостерігається істотне зростання інвестицій в основний капітал (передусім у створення сучасної інфраструктури) до 4% ВВП і вище. Упродовж 2001—2008 р. відбулась переорієнтація інвестиційних потоків зі сфери промислового виробництва у сферу фінансових послуг та послуг, пов'язаних з операціями з нерухомим майном. Знаковим є той факт, що на сучасному етапі структурний показник вкладання капіталу у фінансову діяльність фактично дорівнює аналогу по галузі переробної промисловості за підсумками 2001 р. Потужної від'ємної динаміки набула частка інвестування інфраструктурної галузі економіки. Так, участь іноземного інвестора у сфері діяльності транспорту та зв'язку скоротилася до рівня, що на сьогодні майже вдвічі менший, ніж на початку досліджуваного періоду (1999 р.). Попри позитивну протягом 2000—2008 рр. динаміку обсягу інвестицій в основний капітал та витрат на техно-

логічні інновації, у 2007 р. відбулося збільшення рівня зношеності основних засобів у промисловості (1999 р. — 49,6%, 2007 р. — 59,3%) [164]. Трансформаційна криза останнього десятиліття минулого століття майже повністю зупинила інвестиційний процес у сільському господарстві. Обсяги інвестицій в основний капітал галузі у 2000 р. становили лише 4,2% від рівня 1990 р. З 2001 р. аграрні інвестиції набули позитивних темпів зростання і за 8 років збільшилися майже у 8 (7,85) разів.

Найуспішнішим був 2008 р., коли річне піднесення цього показника досягло 43,2% при скороченні інвестицій у цілому в національній економіці на 2,6%. Але у 2009 р. відбулося значне падіння обсягів інвестицій в основний капітал як у цілому по народному господарству (56,7% від рівня 2008 р.), так і в аграрному секторі (54,3%). Дещо краща ситуація у сфері іноземного інвестування. У 2008 р. прямі іноземні інвестиції зросли в сільському господарстві на 45%, у харчовій промисловості — на 5,8%. У першій половині 2009 р. харчова промисловість зберегла свою інвестиційну привабливість: прямі іноземні інвестиції тут збільшилися на 6,3% [2; 5].

Оскільки тінізація економіки України в умовах фінансово-економічної кризи набула тотального характеру і окремими експертами та дослідниками її обсяг оцінюється в межах до 60% ВВП, вона становить на сучасному етапі реальну загрозу національній безпеці держави [2; 5]. За оцінками Світового банку, Україна має найбільший неформальний сектор, що значно ускладнює "діагностування" економіки. Рівень тіньової економіки в Україні у 2010 р. вийшов за межі порогового значення, ставши показником, який перебуває в небезпечній зоні серед показників, що характеризують стан макроекономічної безпеки в державі. Активізація тіньової економіки в Україні є наслідком реакції бізнесу на фінансово-економічну кризу, неефективну податкову політику та бюджетну підтримку реального сектора економіки. Враховуючи серйозний фактор впливу на тіньовий сектор, підвищення рівня грошей поза банками в Україні, в перспективі слід очікувати зростання "тіні". Можна також констатувати фактичне завершення процесу реструктуризації тіньової економічної діяльності в масштабах держави. Така діяльність стала складовою її економіки. Вона обслуговує економічні й політичні інтереси певних впливових структур і ділових кіл. На думку незалежних експертів, найбільш поширеними видами тіньової діяльності є: оптимізація податків, проституція, торгівля наркотиками, праця нелегальних мігрантів, азартні ігри. До поширених видів тіньової діяльності

віднесені також незаконне повернення податку на додану вартість, зарплати "в конвертах".

Більшість експертів вважають, що 25—50% обороту приватних підприємств не відображено в документах бухгалтерського обліку (тіньовий обіг). Рівень виходу в тінь залежить від того, що це за підприємство, "хто за ним стоїть" і т.інш. У більшості малих підприємств "тінь" може досягати 80—90% [2; 5]. Тіньовий обіг найбільше присутній у таких сферах діяльності: торгівля (80%), будівництво (66%), нерухомість (60%), гральний бізнес (53%), громадське харчування (53%), засоби масової інформації (53%), транспорт і перевезення (46%). У торгівлі підакцизними товарами значну частину становлять невраховані обсяги тютюнових, лікеро-горілчаних та інших виробів. Досить високим є рівень корумпованості у сферах, які здійснюють поставки енергоносіїв, землевідведення під будівництво, операції з комерційною нерухомістю (оренда) та приватизацію державного майна. Тут існує значний розрив між ринковими та "відпускними" цінами на "продукцію", відповідно можливість отримання надприбутків, які є джерелом хабарництва та "відкотів", з якими найбільше працює фірм у будівництві (91%), торгівлі (75%), сфері нерухомості (75%), сільському господарстві (58%), енергетиці (58%).

І ще одне дослідження, яке доречно привести в даному контексті і яке спирається не на цифри, а на суспільну думку щодо важливості співвідношення "капіталізму" та "демократії", проведеного "Pew Research Centre" [9]. Результати цього дослідження підтвердили відому істину, що економіка і її основний показник первинні, оскільки "побут є домінантою свідомістю". Так, наприклад, в Західній Німеччині та Чеській Республіці 80% респондентів пов'язують розвиток капіталізму з розвитком демократії, в Польщі та Словаччині — біля 70%, і за двадцять років вони майже не змінили своєї думки. А от в Україні ставлення до демократії впало майже на 42%. На стільки, наскільки впав рівень ВВП. Цікаво що в Росії цього не відбулось. На рис. 2. зображено графічну модель вищезазначеного дослідження [9].

Таким чином, Україна давно опинилась в "економічній ямі", а відповідно на межі небезпеки — втрати незалежності, пошуком виходу із якої мало хто займається, а якщо і займається, то зовсім неефективно. На наш погляд, можливі три сценарії розвитку подій. Перший це нам ніколи не вийти із числа країн з відсталою економікою, що нам прогнозують міжнародні експерти. Другий сценарій — Україні потрібен "прорив", і нарешті, третій сценарій передбачає поєднання першого та дру-

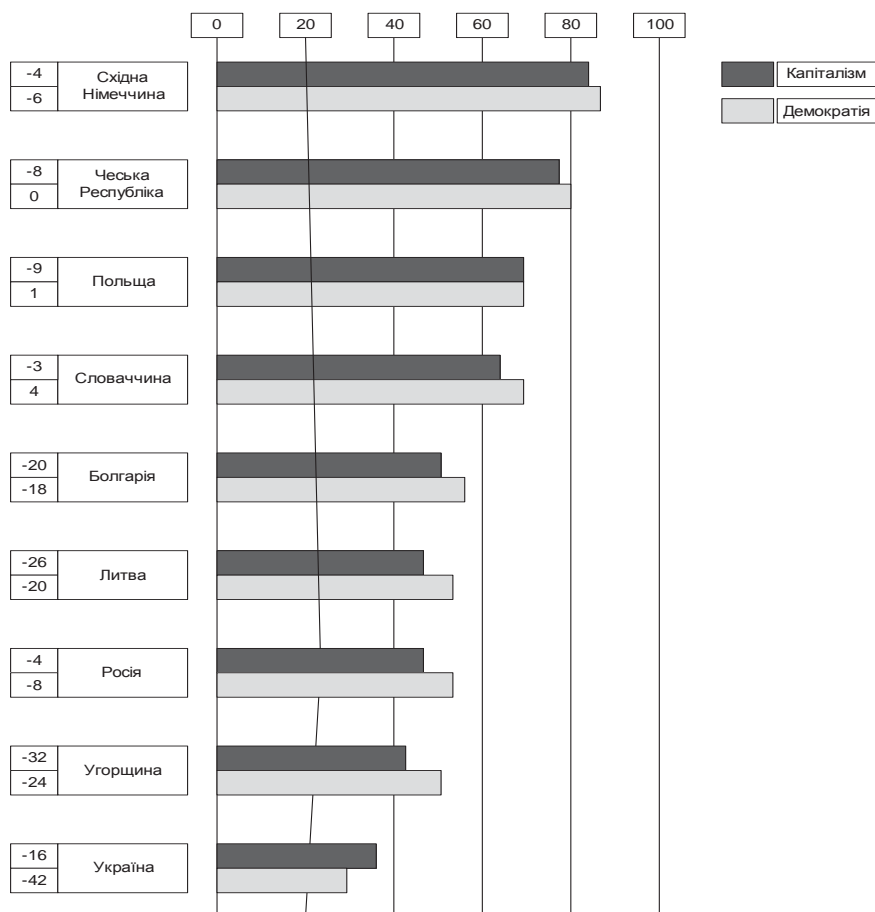

Рис. 2. Співвідношення капіталізму і демократії в різних країнах

ного варіантів розвитку.

Відповідно новому президенту України необхідно чітко визначитись: яку модель економічного розвитку оберє Україна в наступні 10 років. На різних етапах розвитку економіки України пропонувались різні варіанти моделей розвитку: народної економіки [6]; інтегральної моделі економічного розвитку [8]; "конвергенції" [6]; модель побудована на "зеленій" ідеї [3].

На думку авторів, сьогодні в Україні співіснують три моделі економічного розвитку: державно-монополістичного капіталізму (75%); державного соціалізму (20%); народно-капіталізму (5%) [6]. Виходячи із новітніх світових викликів і можливостей, щоб стати конкурентною державою, Україна в 2010 році має вибудувати демократичну модель розвитку українського суспільства, основою якого є знання, і розробити адекватну модель його економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження виявлена чітка закономірність залежності національної безпеки України та її складової — національних економічних інтересів — від прийнятої моделі розвитку економіки та її параметрів. Зазначено, що національна безпека України — це захищеність

життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Економічна безпека держави є однією з головних складових національної безпеки України. Нагадаємо, що економічна безпека країни трактується як складна багатофакторна категорія, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб власного населення держави на якомусь визначеному рівні. Запобігання та усунення загроз, а також негативних наслідків їхнього впливу. Фінансово-економічна безпека держави значною мірою залежить від організації бухгалтерсько-фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності, яка може бути визначена як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємств, відображена в оптимальних значеннях фінансових та бухгалтерських показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів виробництва, структури їх капіталів, норм дивідендних виплат по цінних паперах, а також їх курсової різниці як синтетич-

ного індикатора поточного фінансово-економічного стану підприємства і перспектив його інноваційно-інвестиційного та соціально-економічного розвитку.

Успішна діяльність держави в умовах економічної кризи залежить від рівня державного регулювання економікою, зокрема системою економічної безпеки. Важливою складовою частиною державного регулювання є стратегічне планування, яке здійснює безпосередньо керівництво підприємства.

Стратегія економічної безпеки держави повинна максимально враховувати всі ринкові процеси, які здатні створити небезпеки та загрози для його діяльності, визначити необхідні ресурси, ефективні технології та механізми протидії всім небезпечним явищам у зовнішньому та внутрішньому середовищі держави у наступний час і довгострокової перспективі.

Література:

1. Бальцерович Л. Социализм, капитализм, трансформация: очерки на рубеже эпох. — М.: Наука, 1999. — 332 с.
2. Кириченко О.А., Ерохин С.А. та інші. Фінансово-економічні механізми інноваційно-інвестиційного розвитку України: монографія. — Київ, НАУ, 2008 — 345 с.
3. Кириченко О.А., Денисенко М.П., Сідак В.С. та інші. Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах глобальної фінансової кризи: монографія. — К.: Дорадо — Друк, 2010. — 432 с.
4. Ковальчук Т.Т., Черняк В.К., Шевчук В.Я. Актуальні політики розвитку / Т.Т. Ковальчук, В.К. Черняк, В.Я., Шевчук. — К.: Знання, 2009. — 326 с.
5. Колодко Гжегож В. Мир в движеніи / Г.В.Колодко; пер. с пол. Ю. Чайникова. — М.: Магистр, 2009. — 575 с.
6. Національна стратегія розвитку "Україна — 2015". — К.: Український форум, 2008. — 74 с.
7. Соскін О.І. Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — №1(103). — С. 47—55.
8. Федосов В, Опарін В., Львовчик С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 432 с.
9. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. — К.: Знання, 2007. — 670 с.
10. The Economist. — 2009. — №9. — С. 21—32.
11. The Economist. — 2010. — №1. — С. 11—15.
12. www.kontrakty.ua, 12.03.2010.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2010 р.